

ՊՐ. ՄԵՍՐՈՊ Յ. ՍԷԹ

ՆՈՐ ՊԱՏՈՒՈՅ ԱՍՏԻՃԱՆԻ ԱՐԺԱՆԱՑԱԾ

Կալկաթայի Տճի Սրնտեյ Սրեյրսմեն օրաթերթին 1939 Հոկտ. 30 Թիւին մէջ կը կարդանք հետեւեալ ծանօթութիւնը:

«Պր. Մեսրոպ Յ. Սէթ» (Մարտարն փողոց, Կալկաթա) պատուոյ աստիճանի մը բարձրացաւ, անուանուելով Թղթակից Անդամ և Ուսուցիչ Թեհրանի «Ասիական Ակադեմիոյ»: Սոյն պատիւը Պր. Սէթի շնորհուեցաւ ի գնահատութիւն իր կատարած ծառայութիւններուն ի նպաստ պատմական և հնագիտական ուսմանց և հետազոտութեանց՝ շուրջ կէս դարու շրջանի մը ընթացքին:

«Ասիական Ակադեմիան» Պարսկաստանի Ասիական Ընկերութիւն մ'է, որուն իբր անդամ դրուած են սոյն երկրին բոլոր մտաւորական անձինքը: Տոբթ. Ռէպինտորանաթ Թակոր սոյն գիտական մարմնոյն իբր պատու-ընկալ անդամ ընտրուած է քանի մը տարիներ առաջ իր Թէհրանի մէջ կատարած այցելութեան պահուն»:

Նոյն Թերթին յաջորդ Թիւին մէջ (Հոկտ. 31) կը կարդանք նաեւ հետեւեալը.

«Ստուգել Պր. Սէթ արժանի է այս պատուոյն, գնահատելի ծառայութիւններ մատուցած ըլլալով Հայ պատմութեան և Մշակոյթի ուսման, անոնց բազմաթիւ Թերթի մասերը լրացնելով: Այսպիսի ասպարէզի մէջ աշխատող անձ մը՝ որ Կալկաթայի մէջ հաստատած է իր բնակութիւնը, բնականաբար շատ մը դժուարութեանց պիտի հանդիպէր: Սոյն դժուարութիւնները սակայն բնաւ չընկրկեցին զինքը որ, երկար տարիներու կորովալիւր ջանքերով, հետապնդեց իր խուզարկութիւնները՝ յօգուտ աշխարհիս բոլոր գիտնականներուն: Տճի Սրեյրսմեն հաճոյքով կը ծանուցանէ զայս իր ընթերցողներուն, նկատելով որ Պր. Սէթ մեծապէս նպաստած է օրաթերթիս, անոր սխանակները լեցնելով իր բազմաթիւ ու Թանկագին յօդուածներով»:

Սոյն գնահատական տողերուն կը միացնէ Խմբագրութիւնս իր ամենաջերմ խնդակցութիւնը աղնիւ բարեկամ Պրն. Մեսրովք Յ. Սէթի, մաղթելով որ իր յոգնաշան աքնութիւններն և Հայ գրի ու պատմութեան համար տուած Թանկագին հրատարակութիւնները միշտ յաջողութեամբ պսակեն իր վաստակաւոր մշակի արժանաւոր ճակատը:

ԽՄԲ. «ԲԱՋՄԱՎԵՊ»

ՀԱՆԳԻՍՏ

ԱՄԵՆ. ԹՈՐԳՈՄ ԱՐՔԵՊՍ.Ի ԳՈՒՇԱԿԵԱՆ

ՊԱՏՐԻԱՐԲԻ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ՀԱՅՈՅ

Տարւոյս Փետրուար 10-ի արշալոյսին երբ սուգի կը մտնէր գրեթէ ամբողջ աշխարհ Պիոս ԺԱ Ս. Քահանայապետին մահուան լուրին վրայ, նոյն օրը երեկոյեան ժամը 4-ին կը պատահէր նաեւ յեղակարծ սգալի մահը Թորգոմ Ս. Պատրիարքի:

Ամեն. հանգուցեալը ծնած էր Պարտիզակ, 1874 Սեպտեմբեր 14ին: Յետ երկար տարիներ աշակերտելու Դուրեան Ս.ին, 1890-ին Արմաշու վանքը կը մտնէր եկեղեցական կոչման նուիրուելու՝ Օրմանեանի տեսչութեան շրջանին, եւ վեց տարի վերջ՝ 1896-ին կը ձեռնադրուէր քահանայ:

Յաջորդող տասնեակ տարիներուն մէջ Ս.ը կը վարէր ուսուցչական – վանական պաշտօններ մինչեւ փոխ – վանահայրութեան բարձրանալով: 1907ին է որ կը սկսի իր հովուական պաշտօնը՝ ընտրուելով Սեբաստիոյ առաջնորդ եւ է որ կը սկսի իր հովուական պաշտօնը՝ ընտրուելով Սեբաստիոյ առաջնորդ երեւ տարի վերջ՝ 1910ին եպիսկոպոս ձեռնադրուելով Իզմիրի վանքի կոստէն: 1913ին զինքը Կ. Պոլիս կը գտնենք քահանայական պաշտօնով՝ հրաժարած ըլլալով Սեբաստիոյ քեմէն. յաջորդ տարին, սակայն, 1914ին՝ կ'ընտրուի առաջնորդ Եգիպտոսի Հայոց եւ կը մնայ հոն մինչեւ 1930, երբ Դուրեան Ս.ի կը յաջորդէ իբրեւ Պատրիարք Երուսաղէմի:

Նոր էր բոլորեք ուրբերող տարին իր այդ պատասխանատու եւ ծանր պաշտօնին, երբ տարածաւ մահով մը՝ արդիւնք ուղեղային արիւնախոնուի՝ իր անդեմականը կը չուէր, դառն սուգի մատնելով ազգը որ արդէն վշտահար սրտաբեկ էր էջմիածնի մէջ կատարուած ամենատխուր դէպքերով:

Մենք ալ այս տողերն արձանագրած պահուն ի յաւերժ յիշատակ հանգուցեալին, կը մաղթենք յաւիտեական հանգիստ իր հոգւոյն եւ երկնային մխիթարութիւն սգաւոր Միաբանութեան Ս. Յակոբեանց վանքին:

* * *

Որքան որ վաղահաս եղաւ անոր մահը՝ 65 տարեկանին, սակայն հարկ է խոստովանիլ թէ իսկապէս բեղուն եղաւ կեանքը եկեղեցական-վարչական, կազմակերպական եւ հոսկ գրական-քեմական տեսակետներով. եւ այդ իսկ է որ զինքն աւելի կը մեծցնէ եւ կը խորացնէ իր կորուստի սուգը:

Վարչականին համար կը բաւէ նկատել տպարարութիւնը վայրերուն՝ ուր պաշտօնավարեց նա եւ մասնաւորապէս ցայտուն ապացոյց է իր ընտրութիւնը իբրեւ Պատրիարք Հայ Երուսաղէմի, այնպիսի շրջանի մը մէջ որ իսկապէս մտահոգիչ էր՝ յատկապէս տնտեսական ու կամակերպական տեսակետով:

Մինչ Դուրեան Ս. գրչի փառք միայն գիտցած էր թողուլ իր ետեւէն, ողբ. Թորգոմ Պատրիարք գիտցաւ ըմբռնել կացութեան ծանրութիւնը եւ Պաշտօնին ղեկը ձեռք առնելուն՝ նախ ջանաց կազմակերպել եւ ներդաշնակել ներքին ուժերը, ձեռնարկել կարեւոր միջոցներու, անձնական խոհականութեան եւ խորագիտութեան օժանդակ ունենալով նաեւ արտաքին ուժեր եւ աջակցութիւն. այդպէս էր որ զարկ տուաւ նոր գործունէութեան մը տնտեսական բարոյաւորման եւ անոր հետ միասին Ս. Յակոբի եւ դուրսն եղած կրթական գործին:

Թորգոմ Սրբազան Հայ Երուսաղէմի Պատրիարքութենէն գաւա կերպով մը էջմիածնի փողն ու պատգամն եղաւ, թէ՛ նախապէս իր կատարած կրկին նուիրակութիւններովը Երուսաղի եւ Ասիոյ ցրիւ եկած Հայ գաղութներուն եւ թէ վերջերս կատարած իր այն յատուկ եւ փափուկ դերով, երբ այլեւս

կաշկանդուած էր էջմիածին եւ հոսկ մեռելական վիճակի մատնուած: Այդ գործերուն մէջ մտնալու չենք Ս. Գրոց պատմական 1500ամեակը:

Վարչական ճիւղին միացած կը գտնենք ողբացեալին մէջ ուսուցչի եւ բեմասացի իր յաջողութիւնը, որով ան գիտէր հրապուրել՝ շնորհիւ իր ծանր-ումեծ խօսքին պերճութեան եւ գիտական հմտական նոյն պաշարին:

* * *

Արժէքներուն մէջ որ իրմէ պիտի մնան դրական եւ տեսական՝ անշուշտ բեմական-ուսուցչականէն աւելի գրականն է, եւ հոս եթէ ոչ քերթողական ներշնչումով՝ սակայն իր արձակի ինքնատիպ պերն ու քիչ մը հոնտորական ծանրութեամբ ոնին համար որ կարծես բան մ'աւելի է եւ բան մ'աւելի կը թո-ղու քան Գուրեան Սրբազան՝ իր իսկ վարժապետը: Ապացոյցը մեր ըսածին կը տեսնենք խմբագրութեանը մէջ «Սխռն»ի՝ գոր ողբացեալը այնքան ձեռն-հասօրէն կը վարէր. եւ հոն էր որ պատմական-բանասիրական տեսութիւններ կը փոխէր իբրեւ գրչի Վարպետ, հարուստ, գունագեղ եւ քանդակող իր լեզ-ունով՝ որ ցայտուն եւ գրաւիչ է նաեւ իր նամականիին մէջ:

Ուզելով մասնաւորել մեր խօսքը իր գրականութեան մասին, պիտի ըսենք թէ Նա ունի իր ոչ աննշան բաժինը քերթողական՝ քիչ մը ինքնագիր եւ շատ քարգմանածոյ:

Ուսանաւորները հոս ու հոն ցրուած են. վերջերս «Սխռն»ի մէջ կ'երեւ-նային: Յատկապէս յիշատակելի է նախ *Յորայ* գրքին աշխարհաբար տաղա-չափեալ քարգմանութիւնը՝ ինչպէս երբեմն այնքան պերճօրէն ըրած էր զայն Գերայ. եղուարդ Հիւրմիւզ՝ գրաբար: Ունի դարձեալ Գոռնէյի «Պոլիկոսոս»ին քարգմանութիւնը. հոս ալ իրեն կարապետն է՝ Գերայ. Գեորգ Հիւրմիւզ՝ եղ-բայրը շնորհալի քերթող-քարգմանիչ Գերայ. եղուարդի: Յետոյ Պուլոյի՝ «Արուստ քերթողական»ին քարգմանութիւնը՝ Հ. Թ. Թումանյանի գրաբարէն եւ Հ. Գ. Մէնէվիշեանի աշխարհաբարէն վերջ, ինչպէս նաեւ Ֆոնտիկի «Հո-գերանութիւնը» եւ Ֆլոպերի «Հերովդիան»: Ատոնցմէ գատ յանդգնութեան մէջ համեմատօրէն յաջող քարգմանութիւնն է անթարգման եւ անթարգմանելի «Նարեկ»ին, անշուշտ շատ վեր Գալիմի քարգմանութեան (1902, Կ. Պ.) ու նաեւ Գարեգին Նպս. հաշատութեանի կատարածէն (հր. միեւնոյն տարին՝ 1926) իմաստներու աւելի բնական ու աւելի պայծառ մեկնութեամբ եւ հաւա-տարմութեամբ, ինչպէս կարելի է տեսնել պարզ համեմատութեամբ:

Ունինք անդին քանի մը կարեւոր իր ինքնագիր հեղինակութիւնները, մաս մը վիճակագրական-պատմական՝ *Սեբաստիոյ, Շապին Գարահիսարի*, եւ «Հնդկահայեր» անտիպ. «Յուդակ ձեռագրաց» Սեբաստիոյ Ս. Նշան Վանքին, «Օրագրութիւն» եզրատոսի իր պաշտօնավարութեան. եւ կրօնական երկ մը՝ «Աւետարանի ճամբէն». ասոնցմէ յետոյ եւ ասոնցմէ վեր կան իր երկու ար-ժէքաւոր ուսումնասիրութիւնները, կենսագրական՝ իրենց բովանդակու-թեամբ, բայց մեզի համար լուսագոյն ապագոյցներ իր ոնին ու գրականու-թեան, եւ են «Սրբիմեան Հայրիկ» եւ «Եղիշ Պատրիարք Գուրեան»:

Հուսկ նշանակեմք վիճակագրական իր *անտիպ* գործերուն հետ «Օրա-գրութիւն»ը իր կեանքին եւ գործունէութեան:

* * *

Գրական ու վարչականէն անդին՝ ողբ. բարձրաստիճան եկեղեցականին մէջ հարկ է նկատել կրօնական մարդը, որ աւելի հաւատացեալ էր քան իր նա-խորդը, եւ շատ աւելի պահպանողական քան ողբ. Բարգէն կաթողիկոս:

Յաւալի է ըսել, սակայն, թէ ողբ. Թորգոմ Պատրիարք ալ տարուած էր աւերիչ մեծ հոսանքէ մը՝ որ այլեւս տիրացած է Հայ եկեղեցւոյն եւ որ ողբա-լիօրէն նակատագրական է անոր համար:

Այդ նակատագրականութիւնը կամ աւերիչ հոսանքը Հայ եկեղեցւոյ *բիւրեղացումն* է մէկ կողմէն, որով ան ինքի մէջ կ'ամփոփուի եւ ինքի մէջ կ'աւարտի, կը կորսնցնէ եկեղեցւոյ աստուածային ու տիեզերական այն իս-կական բնոյթն եւ կնիքը՝ որով բոլոր քրիստոնէութիւնը մէկ պէտք է ըլլայ, մէկ՝ իր Գլխով, մէկ՝ մկրտութեամբ, մէկ՝ հաւատով ու դաւանութեամբ,

մէկ՝ իշխանութեամբ, որուն ձեռքով բոլոր անդամները ներդաշնակօրէն կը գոյուին եւ կը կազմեն մէկ մարմին՝ Քրիստոսի մարմինը, հակառակ զանա-զանութեան եւ բազմութեան ազգերու՝ իրենց ցեղով, գոյնով, լեզուով, ծէսով:

Հայ եկեղեցին, ուրեմն, կորսնցնելով *ժի* եկեղեցւոյ դիրքը՝ անհաշտ Աւե-տարանի եւ Ս. Հարց Վարդապետութեան՝ կ'ընդունի թէ ամէն եկեղեցի ալ Քրիստոսի եկեղեցի է, քանի որ կ'ընդունի թէ՛ հակառակ իրենց իրական ու դրական դիմամարտ կազմին ու դաւանանքին՝ «*Մէն եկեղեցի իր հաւատքովը կը փրկուի*»: Ահա պաշտօնական յայտարարութիւնը Մակար Ա. կաթողիկոսի, գոր մէջ կը բերէ Թորգոմ Ս. Պատրիարք եւ զայն կ'ընդգրկէ ու կ'իրացնէ:

Ահա ուրեմն Թորգոմ Ս. ի պաշտօնական ըմբռնումն եւ համոզումը դա-ւանական հիմնական ամենամեծ հարցի մասին. (*Սխռն*, Փետր. 1939, էջ 34-5):

Բարգէն կաթողիկոս առանց հաստ ու բարակ մանելու՝ արդէն կորսնցու-ցած իր հաւատքը եկեղեցւոյ միութեան մասին, ժամանակին կը յայտարարէր թէ Գ. դարէն ասդին եկեղեցին դադրած է մէկ ըլլալէ: Կրնա՞ք երեւակայել թէ ի՞նչ մեծ հարուած է Քրիստոսի հաստատութեան դէմ:

Յայտնի է թէ Թորգոմ Ս. վերել յիշած իր յայտարարութեամբ հաւա-սար կը դնէ ամէն եկեղեցի: Բայց ի՞նչ խղճով կարելի է, օր. հերձեալ ու հե-րետիկոս անկլիքան եկեղեցին – անարժան եկեղեցի անուան – հաւասար դնել կաթողիկէ եկեղեցւոյ՝ ուսկից ան ապստամբեցաւ մուրա, ամօքալի քայլով մը:

Եւ Թորգոմ Ս. իրաւունք կու տայ, առանց ո՛ր և է զանազանութեան, թէ «*Անշուշտ ամէն հոգեւորական, ինչպէս եւ հաւատացեալ, խղճի եւ համոզումի պարտականութիւն ունի ջատագով կանգնելու իր եկեղեցիին դաւանական ըմբռնումին*». ուսկից կը հետեւի որ ամէն տարբեր դաւանամք միանգամայն ուղիղ է, ամէն բաժանեալ եկեղեցի իրական է իր հերձեալ վիճակին մէջ. եւ նշմարիտ եկեղեցի մը չկայ՝ որ իր աստուածային կնիքն ու նշաններն ու-նենայ եւ որուն դիմեն ու դառնան հաւատացեալներ:

Նոյնքան դատապարտելի է ողբ. Սրբազանին միւս յայտարարութիւնն ալ որով կը համարի փառաբանել Հայ եկեղեցին. «Բայց մեր եկեղեցին, որուն *կրօնական լայնախոհութիւնը* հանրաժանօք է եւ անվիճելի»: Մերն է ընդգծու-մը եւ այդ բառերուն մէջ է թոյնը որով վարակուած են բոլոր աղանդները, բոլոր բանապաշտները. հաւատալու՝ ինչպէս կը զգան, եւ թողով որ հաւա-տան ուրիշներն ինչպէս կը զգան ու գիտեն:

Մարդկային շատ տեսութեանց ու կարծիքներու մէջ ընդունելի է ան-շուշտ այդ լայնախոհ սկզբունքը, սակայն ի՞նչպէս ընդունիլ զայն կրօնական ըմբռնումներու մէջ, երբ Քրիստոս ամէն ինչ աւանդած է. եւ իր օրէնքէն փոքրիկ *հօթա* մ'ալ չի խախտիր. երկինք ու երկիր կ'անցնին, բայց Քրիստոսի հաստատութիւնը՝ եկեղեցին եւ իր պատգամները ինչպէս որ են՝ յաւիտեան անփոփոխ եւ անանց են, հակառակ ամէն մարդկային *լայնախոհութեան*:

Ողբալի *լայնախոհութիւն կրօնական*՝ որուն հետեւանքով Ս. Սահակի, Մեսրոպի, Նարեկացւոյն եւ Շնորհալոյն վարդապետութեան հաւասար կը դրուի, օրինակ, անկլիքան վարդապետութիւնն եւ դաւանանքը, եւ այդ մոլո-րական եկեղեցւոյ մէջ է որ հաւատքի գիտութիւնը կը սորվին հայ եկեղեցւոյ հովիւ եւ առաջնորդ ըլլալի վարդապետներ...:

Մինչ կը խոնարհինք անգամ մ'ալ Հանգուցեալի յիշատակին՝ վերջիշելով իր վերջին պատգամները *ազգապահպանութեան* նուիրական դատին նկատ-մամբ, կը միացնենք այս խորհրդածութիւններն ալ որ բարձրագոյն եւ սրբագ-նագոյն դատի մը կը վերաբերին՝ այսինքն կրօնի նշմարտութեան:

Նպատակնիս՝ անշուշտ յարգանք Քրիստոսի պատգամներուն եւ անոր աստուածային մի եւ անփոփոխ հաստատութեան՝ եկեղեցւոյն. յարգանք նաեւ մեր Ս. Հարց դաւանանքին ու վարդապետութեան՝ որուն պէտք է հաւատայ եւ փարի ամէն հայ որ անոնց հարազատ որդի կ'ուզէ ըլլալ եւ մնալ:

ԽՍԻ.